

Kronika

AR KELIAS Į TIESĄ GALĖTŲ BŪTI GRĮSTAS GERIAUSIO PAAIŠKINIMO IŠVEDIMU?

A. Mackonio disertacijos gynimas

2011 m. liepos 1 d. Vilniaus universiteto Filosofijos fakultete vyko Humanitarinių mokslų srities filosofijos krypties tarybos posėdis, kuriame Filosofijos istorijos ir logikos katedros doktorantas Adolfas Mackonis gynė daktaro disertaciją *Inference to the Best Explanation: The Limits of Truth-Conduciveness* (liet. *Geriausio paaiškinimo išvedimo patikimumo ribos*). Posėdžiui pirmininkavęs tarybos pirmininkas profesorius Evaldas Nekrašas pristatė tarybos narius – VPU filosofijos prof. Jūratę Rubavičienę, KU filosofijos docentą Aldį Gedutį, LKTI tyrėją dr. Algirdą Degutį ir VU informatikos docentą Stanislovą Leoną Norgėlą, bei oficialius gynimo oponentus – Talino technologijos universiteto filosofijos profesorių Peeterį Müürseppą bei VU filosofijos docentą Albiną Plėšnį. Posėdyje taip pat dalyvavo doktoranto darbo vadovas profesorius Marius Povilas Šaulauskas, doktoranto konsultantė docentė Nijolė Radavičienė, fakulteto mokslininkai, doktorantai ir svečiai.

Supažindinęs susirinkusiuosius su posėdžio tvarka bei kitais formalumais, pirmininkas pakvietė Adolfą Mackonį pristatyti ginamą disertaciją. Mackonis teigė, jog disertacijoje pateikiamas tyrimas skirtas įvertinti, ar geriausiai paaiškinanti išveda yra teisinga ar artima tiesai. Ši problema jį sudominusi dar magistrantūros studijų metu tyrinėjant mokslinį realizmą, pastebėjus, kad šis dažnai ginamas remiantis nepakankamai pasverta

nuostata, kad geriausio paaiškinimo išvedimu gaunami teiginiai yra teisingi. Tad tyrimą „motyvavo noras į vieną vietą surinkti argumentus, paaiškinančius, kodėl mes turėtume tikėti, kad geriausio paaiškinimo išvedimas veda į tiesą, bei tuos argumentus įvertinti“, o ši užduotis pareikalavusi kruopščiai rekonstruoti geriausio paaiškinimo išvedimą. Autoriaus teigimu, svarstomos problemos aktualumą, be kita ko, liudija ir naujausios publikacijos solidžiuose recenzuojamuose leidiniuose.

Disertacijoje teigiama, jog geriausio paaiškinimo išvedimas yra materialaus samprotavimo forma, kuri priskiria teisingumą toms hipotezėms, kurios tarp savo varžovių pasižymi aukščiausiu aiškinamųjų veiksmų laipsniu. Pasak Mackonio, pirmasis geriausio paaiškinimo išvedimo žingsnis yra abdukcija, samprotavimo forma, pateikianti potencialių aiškinimų aibę, iš kurių antruoju žingsniu išrenkamas geriausias paaiškinimas. Pasirinkimas vyksta remiantis aiškinamaisiais veiksniais. Pastaruosius autorius surankioja iš įvairių šaltinių ir suskirsto į grupes – koherencija, unifikacija, aiškinimo gylis, paprastumas ir empirinis adekvatumas. Mackonis empirinio adekvatumo aiškinamuoju veiksmu nelaiko, o koherenciją, kuri dažniausiai minima kaip pagrindinis aiškinamasis veiksnys, jis linkęs tapatinti su bendra aiškinamąja galia, išvedama iš kitų aiškinamųjų veiksmų – unifikacijos, aiškinimo gylio bei paprastumo.

Tiksliai apibrėžęs, kas laikytina geriausio paaiškinimo išvedimu, Mackonis imasi analizuoti, ar geriausio paaiškinimo išvedimas veda į tiesą. Išskyręs keturis geriausio paaiškinimo išvedimo, kaip vedančio į tiesą, pagrindimo būdus – patikimumo koherentinį, evoliucinį, tikimybinį bei empirinį istorinį – disertantas teigė, jog nė vienas nėra pakankamas: „Nors geriausio paaiškinimo išvedimo taikymas yra labai paplitęs ir yra sėkmingas, dėl prastos atrankos argumento, galimo aiškinamųjų veiksnių nebendramatiškumo, pesimistinės indukcijos ir „atsarga gėdos nedarą“ argumentų, keturi geriausio paaiškinimo išvedimo, kaip vedančio į tiesą, pagrindimo būdai nėra pakankami, o geriausio paaiškinimo išvedimo išvados gali būti teisingos tik atsitiktinai.“ Kita vertus, tai, kad geriausio paaiškinimo išvedimas taikomas labai plačiai, ir tai, kad jo taikymai dažnai būna sėkmingi, Mackonio nuomone, leidžia teigti, jog „geriausio paaiškinimo išvedimas yra pragmatiškai pagrįstas“ – jis yra sėkmingas ir geriausias žinojimą plečiantis samprotavimo būdas, „tačiau tai nereiškia, kad geriausio paaiškinimo išvedimas veda į tiesą“.

Toliau kalbėjęs disertacijos mokslinis vadovas prof. Marius Povilas Šaulauskas džiaugėsi doktoranto atliktu darbu. Jis teigė, kad problema yra aktuali ir kad, jo manymu, ji lieka neišspręsta, tačiau tai ne Mackonio kaltė, nes toks jau yra filosofinių problemų pobūdis: „filosofinė problema yra gera, jeigu jos nepavyksta išspręsti“. Disertacijos konsultantė doc. Nijolė Radavičienė džiaugėsi, jog disertantas yra Vilniaus universiteto mokininis, universitete baigęs tiek bakalaurą, tiek magistrantūros studijas, stažavosi Skovdes ir Leuveno universitetuose ir visus aštuonerius metus tikslingai domėjęsis galimybėmis pagrįsti mokslinį realizmą. Konsultantė pažymėjo, jog disertanto darbas atliktas profesionaliai, tačiau sakė įtarianti, jog Mackonis

iš savo tyrimo tikėjosi moksliniam realizmui palankesnių išvadų, tačiau jų negavo ir garbingai tai pripažįsta. Tokių doktorantų Radavičienė linkėjo ir kitiems vadovams bei konsultantams.

Oficialusis oponentas Peeteris Mürseppas teigė, jog geriausio paaiškinimo išvedimas gali būti laikomas jungtimi tarp analitinės (formalios loginės) prieigos prie centrinių mokslo filosofijos problemų, nagrinėjančių mokslo teorijų esmę bei mokslo apskritai raidą, ir psichologiniu krūviu pasižyminčių kasdienio mąstymo nuojautų, kurios būdingos žmogui, bandančiam sujungti akademiškai griežtą teorinių filosofijos problemų tyrimą su gyvybiškai svarbiais žmogaus kasdienio gyvenimo klausimais. Jis atkreipė dėmesį, kad disertacijos autorius galėtų būti ambicingesnis ir teigti, kad dvejoja – analitinė ir psichologinė-evoliucinė – pagrindinės problemos analizė yra naujas požiūris į analizuojamą problemą. Kita vertus, jis pažymėjo, jog skaitytojui iškyla problema aprėpti abi dabartinės filosofijos kryptis: analitinę ir psichologinę. Oponentas pripažino, jog disertacijos autorius meistriškai išanalizavo pagrindinius veiksnius, susijusius su geriausio paaiškinimo išvedimu, kaip vedančiu į tiesą, ir padarė pagrįstą išvadą, kad nė vienas iš pagrindimo būdų nėra loginiu požiūriu sėkmingas. Tačiau kyla klausimas, ar keliant griežtus formaliosios logikos kriterijus apskritai esama sėkmės galimybės? Čia oponentas išvelgė disertacijos pagrindinės išvados trivialumo pavojų. Kita vertus, žvelgiant iš psichologinės perspektyvos susidaro įspūdis, kad geriausio paaiškinimo išvedimas pakankamai gerai veda į tiesą. Oponento manymu, įtampa tarp analitinės ir psichologinės prieigos tikrai nėra disertacijos autoriaus klaida, o dviprasmiškas rezultatas kyla iš pačios analizės.

Oponentas kėlė ir specifinių klausimų, iš kurių paminėsime tik keletą. Pasak jo, autorius

daro įdomų skyrimą – geriausio paaiškinimo išvedimas yra ne formalus, o materialus išvedimas. Bet ar tokiu atveju dar svarbus formalus pagrindumas? Jei ne, tai kodėl disertacijoje tiek dėmesio skiriama analizuoti geriausio paaiškinimo išvedimo artimumą tiesai formaliu aspektu? Oponentas taip pat teigė, kad disertacijoje labai gerai paaiškintos su paprastumu susijusios problemos. Tačiau vis vien kyla klausimas – kaip sėkmingi numatymai gali būti nesuję su tiesa? Ar sėkmingi numatymai neturėtų būti teisingi ar bent jau labai artimi tiesai?

Baigdamas savo atsiliepimą, oponentas pažymėjo, jog disertacijoje pateikta analizė nepalieka nė menkiausių abejonių dėl visiškai pakankamų autoriaus įgūdžių įžengti į aukščiausio lygio filosofinių debatų lauką, ir linkėjo jam tęsti tyrimus podiplominėse studijose gerame filosofijos tyrimų centre.

Atsakydamas į oponento pastabas ir klausimus, Mackonis pripažino, jog tai, kad išvada apie geriausio paaiškinimo išvedimo nepagrįstumą galbūt yra triviali, yra dažnas jo tyrimo komentaras, tačiau jis pats nemanantis, kad tyrimo išvados yra trivialios. Pasak jo, geriausio paaiškinimo išvedimo šalininkai suvokia ir pripažįsta, kad geriausio paaiškinimo išvedimas nėra ir negali būti deduktyviai pagrįstas, tačiau „jie vis vien pasisako už pagrindumą ar bent patikimumą“; jie ieško kitokių būdų nei deduktyvus parodyti, kad geriausio paaiškinimo išvedimas veda į tiesą. Ir šie būdai yra nesėkmingi ne vien formaliu požiūriu. Atsakydamas į oponento klausimą, ar sėkmingus numatymus darančios hipotezės neturėtų būti laikomos teisingomis ar bent artimomis tiesai, Mackonis teigė, jog pesimistinės indukcijos argumentas pateikia sėkmingus numatymus dariusių, bet klaidingomis pripažintų teorijų pavyzdžius, o tai leidžia teigti, kad sėkmingų numatymų darymas nereiškia, kad teorija yra teisinga ar artima tiesai.

Kitas disertacijos oponentas Albinas Plėšnys taip pat pripažino disertacijoje pateikiamo tyrimo aktualumą ir naujumą, disertanto erudiciją ir kompetenciją. Plėšniui abejonių sukėlė disertacijos teiginys, jog „vykstanti diskusija apie geriausio paaiškinimo išvedimą prasminga tik laikant, kad korespondentinė tiesos teorija yra teisinga.“ Oponento manymu, toks klausimas svarstytinas ir kitokių, pavyzdžiui, W. Jameso išpopuliarintos tiesos, sampratų kontekste. Jis taip pat klausė, kuo remiantis iš gausybės aiškinamųjų veiksmų pasirenkami būtent tie, kurie pasirinkti disertacijoje? Ar tikrai nereikšmingi estetiniai ir etiniai aiškinimo kriterijai? Plėšnys taip pat nesutiko su disertacijos autoriaus požiūriu, jog deduktyvi išvada negali būti mažiau teisinga nei jos premisos. Pasak jo, iš vienos klaidingos ir kitos teisingos premisos gali plaukti klaidinga išvada, o tokiu atveju išvada bus mažiau klaidinga nei antroji premisa. Plėšnys pasidžiaugė gerą išpūdį jam palikusiu tikimybiniu požiūriu į aiškinamąją galią. Oponentas pripažino, jog plačios atlikto tyrimo išvados „logiškai plaukia iš disertacijos turinio ir yra tiksliai suformuluotos, aiškios ir visiškai priimtinos“, tad disertacija atitinka daktaro disertacijoms keliamus reikalavimus ir palinkėjo ją sėkmingai apginti.

Atsakydamas į oponento klausimą apie darbe naudotą tiesos sampratą, Mackonis nurodė, jog korespondentinė, o ne kitokia tiesos samprata naudojama todėl, kad geriausio paaiškinimo išvedimo problema kildintina iš mokslinio realizmo problemos, kurioje tiesa suprantama būtent korespondentine prasme, be to, šia samprata remiasi visi geriausio paaiškinimo išvedimo proponentai. Kitokia tiesos samprata nagrinėjamame kontekste „arba negalima, arba labai keistai skambėtų“. Į klausimą, ar tikrai deduktyvaus samprotavimo išvados negali būti mažiau teisingos negu prielaidos, Mackonis atsakė nurodydamas, jog

prielaidas samprotavime visuomet supranta-me kaip susietas konjunktyviai, tad jeigu viena iš prielaidų yra klaidinga, tai ir visų prielaidų konjunkcija bus klaidinga. Mackonis pripažino, jog neaiškumas tikriausiai kilo todėl, kad jis nenurodė turintis omeny ne šiaip prielaidas, bet prielaidų konjunkciją.

Disertantui atsakius į oponentų pastabas ir klausimus, o šiems nepageidaujant tęsti diskusijos, savo klausimus pateikė ir pastabas išdėstė ir gynimo tarybos nariai. Profesorė Jūratė Rubavičienė apgailestavo, kad disertacija ginama ne lietuvių kalba, ir išreiškė viltį, kad disertantas toliau plėtos savo temą rašydamas lietuviškai. Ji taip pat klausė, kokią vieną ką nors apie geriausio paaiškinimo išvedimą teigiančią, o ne oponuojančią frazę disertantas išskirtų savo darbe kaip visiškai originalią, kurios prielaidoms apmąstyti jis nesirėmė savo kritikuojamų autorių įžvalgomis?

Docentas Aldis Gedutis teigė, jog Mackonio disertacija pratęsia Vilniaus universiteto kolegų įdirbį mokslo filosofijos ir metodologijos baruose, taip pat gerina jėgų pusiausvyrą tarp analitinės ir kontinentinės Lietuvos filosofijos stovyklų. Tačiau tuoj pat papriekaištavo, kad nei disertacijoje, nei disertacijos santraukoje neatiduodama duoklė savo *Alma mater* kolegoms, sąjungininkams ir pirmtakams. Gedutis pažymėjo, jog disertacijos santraukoje teigiama, kad „bet koks argumentas už teorinės sąvokos, teorinio esinio ar teorijos apskritai teisingumą ar realumą yra GPI atvejis“ ir kad disertacijos tikslas yra ištirti, „ar GPI pobūdis užtikrina, kad GPI veda į tiesą“. Pasak Gedučio, tai reiškia, jog svarstymas apie geriausio paaiškinimo išvedimo ir tiesos santykį tuo pat metu yra geriausio paaiškinimo išvedimo atvejis. Todėl, kai vienoje išvadų teigiama, kad geriausio paaiškinimo išvedimas neveda į tiesą, iškyla klausimas: jei Mackonio disertacija yra geriausio paaiškinimo išvedimo atvejis, o geriausio paaiškinimo išvedimas

neveda į tiesą, tuomet kiek pagrįsti ar teisingi yra disertacijos teiginiai ir išvados?

Algirdas Degutis pažymėjo, jog disertacija parašyta beveik nepriekaištinga anglų kalba, tačiau negailėjo kritikos lietuviškam disertacijos pavadinimui ir lietuviškai parašytoje santraukoje vartojamiems terminams. Jis taip pat perspėjo, jog aštrių filosofinių kampų apvalinimas, problemų „suslavinimas po kilimu“ apsaugo disertacijos autorių nuo susidūrimų su giliausia ar sunkiausia filosofine problematika, bet, deja, tai gali nesunkiai nuvesti į dalyko trivializavimą, kai per dalių ir detalių smulkmę nustojama matyti visumą. Degutis taip pat pažymėjo, jog disertacijos autoriaus priimama natūralizuotos epistemologijos perspektyva ir pateikiama jos charakteristika demonstruoja naivų scientizmą, kuris nesuvokia, jog filosofiniai klausimai kyla tik ten, kur mokslas neduoda į juos atsakymų. Pasak Degučio, visos rimtos mokslo filosofinės problemos kyla mokslo refleksijos erdvėje, kurioje mokslas nebėra ir negali būti teisėjas, vertinantis tą, kuris jį vertina.

Docentas Stanislovas Leonas Norgėla disertaciją vertino palankiai. Jis kaip matematikas, tikslųjų mokslų atstovas nusistebėjo, jog humanitarinio mokslo – filosofijos disertacijos struktūra panaši į tikslųjų mokslų darbų struktūrą, ir problemų nagrinėjimo būdas esąs panašus į tą, kuri taiko tikslųjų mokslų atstovai. Skirtumas tik tas, kad tikslieji mokslai pasirenka konkretų objektą, o filosofinio tyrimo objektas bendresnis. Norgėla pažymėjo, jog abdukcijos pagrindu dirba visos kompiuterinės-informacinės sistemos. Jos pasižiūri, kas laikoma tiesa, ir ieško hipotezės. Šios disertacijos objekto skirtumas nuo kompiuterinės abdukcijos tik tas, kad disertacijoje analizuojama, ar abdukcija teikia tiesą.

Tarybos pirmininkas prof. Evaldas Nekrašas samprotavo apie geriausiai paaiškinančios

hipotezės santykį su pripažintu žinojimu. Mackonis teigia, esą koherencija yra tas pat, kas aiškinamoji galia, o pastaroji priklauso nuo unifikacijos, gylio ir paprastumo, tačiau, pasak Nekrašo, hipotezės suderinamumas su pripažintu žinojimu yra vienas dalykas, o hipotezės gebėjimas unifikuoti faktus yra kitas dalykas. Juk galime turėti labai unifikuojančią hipotezę, kuri visiškai nesuderinama su turimu žinojimu, bei kitą hipotezę, kuri paaiškina tik kelis faktus, bet geriau dera su turimu žinojimu. Nekrašas klausė, ar tai nereiškia, jog Mackonio ginama koherencijos samprata, kaip priklausanti nuo unifikacijos, gylio ir paprastumo, nėra tapati tai koherencijos sampratai, kuri turima omenyje analizuojant geriausio paaiškinimo išvedimą? Jis taip pat klausė, ar tai, kad geriausio paaiškinimo išvedimas neveda į tiesą, reiškia tą patį, kaip ir tai, kad jis negarantuoja tiesos?

Atsakydamas į tarybos narių klausimus ir pastabas, Mackonis teigė, jog visiškai originaliu dalyku gali būti laikomas aiškinamosios galios prilyginimas koherencijai ir koherencijos išvedimas iš unifikacijos, aiškinimo gylio

ir paprastumo. Jis pripažino: kai disertacijoje pasisakoma už psichologinės hipotezės teisingumą, naudojamas geriausio paaiškinimo išvedimas; tada, būnant nuosekliam, tikrai negalima teigti, kad požiūris tikrai esąs teisingas. Jis tesąs *geriausias paaiškinimas*. Tačiau kitose disertacijos vietose, kuriose tvirtinamas ne teisingumas, bet klaidingumas, geriausio paaiškinimo išvedimas nebėra naudojamas. Pasak Mackonio, „klaidingumui įrodyti, pakanka pateikti kontrargumentą“. Mackonis teigė nesutinkąs su Nekrašo pastaba, kad jo vartojama koherencijos sąvoka skiriasi nuo geriausio paaiškinimo išvedime vartojamos koherencijos sąvokos, nes, jo manymu, unifikuoti reiškia kartu ir paaiškinti, kodėl iki šiol pripažintas žinojimas buvęs blogas ar kuo neteisingas, o tokiu atveju turimam žinojimui prieštaraujanti hipotezė nebeprieštarauja jam, tik paaiškina jo klaidingumą.

Posėdžio pabaigoje įvyko slaptas tarybos narių balsavimas. Filosofijos krypties taryba vienbalsiai nutarė suteikti Adolfui Mackoniui filosofijos mokslų krypties daktaro mokslo laipsnį.

*Pagal posėdžio protokolą parengė
Jonas Dagys*